

РІШЕЛЬЄВСЬКІ ПЕРЕХРЕСТЯ ФІЛОСОФІЇ КОСМІЗМУ

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, mozgova@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню одного з найменш вивчених періодів життя Миколи Федоровича Федорова (1829-1903) – одного із засновників філософії космізму, а саме, його навчання у Рішельєвському ліцеї (м. Одеса), де в ці ж роки викладав філософію професор Йосип Григорович Міхневич (1809-1885). Центральною проблемою статті є теоретичний пошук витоків російського космізму, здійсненого на основі теоретичної реконструкції філософських поглядів М. Федорова і його вчителя по навчання в Рішельєвському ліцеї Й. Міхневича. Показано, що антропологічні, натурфілософські і гносеологічні погляди останнього могли бути продуктивними щодо індукування головних принципів Проекту Спільної Справи М. Федорова.

Ключові слова: філософія космізму, філософія Спільної Справи, егоїзм, альтруїзм, воскресіння у плоті.

Вступ

Серед сучасних дослідників творчості М. Федорова документально досліджено перебування мислителя у більш ніж 20 містах Російської імперії. При цьому одеський період у цих дослідженнях донині виглядає суцільною «білою плямою». Ми спробуємо довести, що зародження основних ідей філософії Спільної Справи вперше з'явилось у М. Федорова ще під час навчання у Рішельєвському ліцеї під впливом лекцій із філософії професора Й. Міхневича.

Основним у житті М. Федорова була розробка філософії Спільної Справи – глобального проекту воскресіння предків, тобто всіх людей, які коли-небудь жили на землі. Тому зовсім не дивно, що глухий і безпомічний студент К. Цюлковський, якого підтримав у тяжкий час московських поневірянь М. Федоров, почав займатись розробкою своїх знаменитих ракет з метою підготовки майбутнього вивезення земних мешканців на інші планети, оскільки з воскресінням усіх померлих їм може не вистачити місця на нашій планеті. Ідеї М. Федорова справили значний вплив на становлення світогляду не лише К. Цюлковського, але й В. Вернадського і О. Чижевського. Праці М. Федорова, видані після його смерті В. Кожевниковим і М. Петерсоном під назвою «Філософія Спільної Справи» (Кожевников, 2004), уважно читав С. Корольов.

Аналіз публікацій із досліджуваної нами теми сьогодні характеризується відносно невеликою їхньою кількістю. Необхідно підкреслити, що в 20-30 рр. ХХ ст. єдиними дослідниками і першими видавцями творчої спадщини М. Федорова були В. Кожевников і М. Петерсон, а у 80-90 рр. та на зламі ХХ-ХХІ ст. найбільш відомим дослідником у галузі вивчення творчої лабораторії М. Федорова була С. Семенова. В останні ж роки ці дослідження продовжує її донька – А. Гачева, зокрема побачили світ такі фундаментальні збірники, присвячені творчості М. Федорова, як «Служитель духа вечной памяти. Николай Федорович Федоров (к 180-летию со дня рождения)». Щодо творчої спадщини Й. Міхневича, то його погляди досліджують сьогодні такі українські філософи, як Н. Мозгова, І. Огородник, М. Русин, М. Ткачук.

Постановка мети і завдань

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ідейного збігу головних положень «Філософії Спільної Спра-

ви» М. Федорова і лекцій Й. Міхневича з філософії у Рішельєвському ліцеї протягом 1849-1851 рр.

Дана мета реалізується у наступних завданнях: проаналізувати головні ідеї «Філософії Спільної Справи» М. Федорова та розкрити світоглядні уподобання представника духовно-академічної філософії Й. Міхневича, а потім віднайти ідейні збіги між головними положеннями «Філософії Спільної Справи» М. Федорова та лекціями Й. Міхневича, тим самим обґрунтувати факт впливів філософів Київської школи духовно-академічної філософії ХІХ ст. на формування концепції російського космізму.

Методологія дослідження

У процесі даного дослідження були використані: герменевтичний метод – для тлумачення та інтерпретації автентичних текстів творів М. Федорова і Й. Міхневича; метод історіографічного аналізу – для систематизації першоджерел та наукової літератури, які присвячені дослідженню «Філософії Спільної Справи» М. Федорова і філософсько-антропологічної концепції Й. Міхневича; порівняльно-історичний метод – з метою виявлення суспільно-історичних умов, за яких формувалися філософські погляди обох мислителів; компаративний аналіз – для порівняння світоглядно-філософських уподобань М. Федорова і Й. Міхневича; метод текстологічного аналізу – з метою урахування контексту в дослідженні філософського спадку обох мислителів.

Результати

Звернемося ж детальніше до тих подій з життя М. Федорова, які відбувалися з ним протягом 1849-1851 рр. Як відомо, у 1849 р. М. Федоров закінчив Тамбовську гімназію і був зарахований до камерального відділення Рішельєвського ліцею в Одесі. До речі, В. Зеньковський у своїй фундаментальній «Історії російської філософії» помилково вважав, що М. Федоров був студентом юридичного, а не камерального відділення і протягом трьох, а не двох років (Зеньковский, 1999: 148).

Перше камеральне відділення на теренах Російської імперії було відкрито у 1842 р. при кафедрі сільського господарства у Рішельєвському ліцеї і готувало спеціалістів у галузі природничих і господарчих наук. Крім вузькоспеціалізованих дисциплін, у ліцеї читались ще й нормативні курси – догматичне і моральне богослов'я, церковна історія, російська словесність, загальна і російська історія, французька і німецька мови. З філософських дисциплін читалась історія філософії, а також загальний курс

філософії, складовими якого були логіка, психологія, естетика. Всі ці подробиці навчального процесу досить ретельно описані самим Й. Міхневичем у його праці «Історичний огляд 40-річчя Рішельєвського ліцею з 1817 до 1857 рр.» (Міхневич, 1857: 52). Ця праця Й. Міхневича є сьогодні першим документальним дослідженням з історії Рішельєвського ліцею, а нині – Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Зупинимося тепер на особистості Йосипа Григоровича Міхневича, оскільки з творчою спадщиною цього представника Київської школи філософського теїзму XIX століття, філософа, який зміг перенести духовно-академічні традиції в Рішельєвський ліцей, сьогодні науковий загал України майже незнайомий.

Народився Й. Міхневич у квітні 1809 р. в сім'ї священика в с. Локачі (Володимирівського повіту, Волинської губернії). Закінчив Волинську семінарію, магістр 6 курсу (1829-1833). З 1833 р. – бакалавр кафедри історії філософії КДА. З 1836 р. Й. Міхневич – екстраординарний професор КДА, а з 1839 р. – призначений професором філософії Рішельєвського ліцею в м. Одесі.

В Рішельєвському ліцеї Й. Міхневич пропрацював 20 років, викладаючи там всі філософські дисципліни, а саме: історію філософії, логіку, психологію та естетику (Міхневич, 1885: 759). Слід підкреслити, що Й. Міхневич переходить до ліцею у 1839 р., після його реорганізації за новим Статутом 1837 р. у вищий навчальний заклад університетського типу.

Відомий поет та перекладач того часу Петро Вайнберг, тодішній ліцеїст, згодом із захопленням згадував лекції Й. Міхневича і наголошував, що «... ті часи, в які вихованці ліцею сходились до аудиторії слухати живе слово улюбленого професора, його ясний, серйозний та захоплюючий виклад, були найкращими часами в їхньому студентському житті» (Міхневич, 1885: 760).

Але наступив роковий 1850 рік. Уряд, наляканий революціями у Західній Європі, фактично заборонив викладання філософії у світських навчальних закладах. Серед філософських дисциплін були залишені лише логіка та психологія. Не оминули ці зміни і Рішельєвський ліцей та особисто Й. Міхневича. Він, як професор філософії, був відсторонений від викладання і переведений на адміністративну посаду інспектора ліцею.

В Одесі (1849-1851 рр.) перетнулися життєві шляхи Й. Міхневича та М. Федорова, який, як ми вже зазначали вище, після закінчення у 1849 р. Тамбовської гімназії у серпні того ж року став ліцеїстом. Він перебував у ліцеї всього два роки і відраховувався з нього за власним бажанням, пославшись на сімейні обставини.

Які ж навчальні курси встиг прослухати М. Федоров? Крім спеціальних предметів, у ліцеї викладалися загальні для всіх відділень дисципліни. З філософських дисциплін на 1-му курсі викладалась історія філософії та її загальний курс, а на 2-му курсі – логіка з психологією та естетика (Міхневич, 1857: 52). Виходить, що М. Федоровим були прослухані всі нормативні філософські дисципліни.

Оскільки Й. Міхневич був у ліцеї єдиним професором філософії, його лекції не міг не слухати М. Федоров, про що побіжно зазначає у своїх «Нарисах...» Д. Чижевський (Чижевський, 1992: 105). Є всі підстави стверджувати, що окрім лекцій Й. Міхневича з історії філософії та її загального курсу, М. Федоров слухав і мабуть читав знамениту промову професора, присвячену закінченню 1849-1850 академічного року (Міхневич, 1850). Ця промова була видана в Одесі окремою брошурою у 1850 р., і як ми побачимо нижче, містить багато антропологічних, натурфілософських та гносеологічних ідей, суголосних подальшим роздумам основоположника російського космізму.

Антропологічні, натурфілософські і гносеологічні роздуми Й. Міхневича, які, без сумніву, звучали і на його лекціях, знайшли своє відображення у друкованих працях філософа. Найбільш відомими вважаються такі праці, як: «Про успіхи грецьких філософів в теоретичному і практичному відношеннях» (Міхневич, 1839), «Про гідність філософії, її дійсне буття, зміст та складові» (Міхневич, 1840), «Завдання філософії» (Міхневич, 1842), «Досвід поступового розвитку діяльності мислення, як керівництво до попереднього викладу логіки» (Міхневич, 1847), «Досвід простого викладу системи Шеллінга у зв'язку із системами інших німецьких філософів» (Міхневич, 1850).

На думку Г. Шпета, найбільше у філософських поглядах Й. Міхневича проглядаються шеллінгіанські ідеї (Введенский, Лосев, Радлов, Шпет, 1991: 409), а з погляду Д. Чижевського у професора переважали гегелівські мотиви, зокрема історизм Гегеля (Чижевський, 1992: 101). У В. Зеньковського ми знаходимо наступне судження щодо філософських поглядів Міхневича: «До Київської школи належав ще і Й. Міхневич, який згодом став викладачем ліцею в Одесі, і який здійснив прозорий виклад Шеллінга, але при цьому він частково схилився й до Гегеля» (Зеньковский, 1999: 361).

Тепер ми коротко зупинимося на ключових ідеях філософії Й. Міхневича, які, як ми вважаємо, є суголосними ідеям М. Федорова. Перш за все, слід підкреслити, що для всіх вищеперерахованих робіт філософа характерною була християнсько-антропологічна спрямованість. У принципі по-іншому не могло й бути, бо, як вихованець і професор вищого духовного навчального закладу дореволюційної Росії, Й. Міхневич міг викладати філософію лише в рамках християнсько-православної традиції. Зокрема, у своїй ранній роботі «Про успіхи грецьких філософів в теоретичному і практичному відношенні» Й. Міхневич звертає особливу увагу на ціннісний аспект природи. Він ставить питання про «темну сторону» природи, про її ворожість щодо людини, про злу природу, про зближення людини з природою, про силу, яка підносить людину й панує над природою, тобто про розум (див.: Міхневич, 1839: 129-145).

Звичайно, що за цими положеннями проглядається як шеллінгіанська єдність духу і природи, так і їхня полярність, але теза про злу природу, нерозумна сліпота якої є причиною руйнування й смерті, згодом стане однією із ключових ідей у творчості М. Федорова. Обидва філософи добре розуміли

факт роз'єднання духу й природи як прояв феномену відчуження, який у ХІХ ст. був об'єктом пильної уваги західноєвропейських філософів. Мова йде про відчуження людини від природи, від самої себе та від суспільства. Як знавець класичної німецької філософії, проблему відчуження Й. Міхневич активно вивчав. І в цьому ж контексті й М. Федоров підіймав питання про «братерство і причини небратерського стану світу» (Федоров, 1982: 53).

Ради справедливості, і ми це підкреслювали у попередніх публікаціях, слід «відзначити й відмінність у поглядах обох мислителів відносно відчуження у сфері духу й природи. Якщо Міхневич лише фіксує цю полярність серед опозиції «знання – віра», «людина – світ», то М. Федоров цю полярність вже конкретизує і надає їй соціального забарвлення. Опозиція «дух – природа» виступає у нього як розірване протистояння вчених і невчених, теоретиків і практиків, думок і справ. За глибоким переконанням М. Федорова, таке протистояння необхідно подолати, щоб знову відтворити єдність людського роду» (Волинка, Мозгова, 2007: 14).

У який же спосіб можливо здійснити об'єднання духу й природи, вчених й практиків?

Відповідь на це питання ми знаходимо знову ж таки у вищезгаданій ранній праці Й. Міхневича «Про успіхи грецьких філософів в практичному і теоретичному відношеннях» (Міхневич, 1839). Пояснюючи відчуженість духу від природи, мислитель відзначає, що дух обмежується, по-перше, Одкровенням, і, по-друге, і це для нас є дуже важливим, – людськими справами (Міхневич, 1839: 164). Людські справи виступають у якості провідника, за допомогою якого дух занурюється у природу. Проблема діяльності розглядається Й. Міхневичем і в інших його працях (див.: Міхневич, 1842: 121-122; Міхневич, 1840: 34), а також у роботі «Досвід простого викладу системи Шеллінга...» (Міхневич, 1850). В останній він демонструє повну солідарність із Ф. Шеллінгом стосовно недоволеності останнього розриваністю теоретичного й практичного розуму у І. Канта. На думку Й. Міхневича, цей дуалізм не лише не зміг подолати Й. Фіхте, а, навпаки, ще більше загострив його, виходячи з одного початку – «Я», змушений був прийти до *метафізичного егоїзму*. Й. Міхневич категорично негативно характеризує егоїзм, вказуючи, що це є «спроба послабити всі зв'язки душі з тілом – місцем першого її призначення, і з Істотою Верховною – винуватцем її останньої долі. І це означає надати розуму хибний напрямок і покрити мороком смерті все, чому надана Всемогутнім Творцем повнота життя і безліч діючих сил» (Міхневич, 1850: 23-24).

Аналізуючи підхід Ф. Шеллінга до проблеми зняття дуалізму душі і природи, теоретичного і практичного розуму та подолання метафізичного егоїзму, що робить природу чужою та ворожою силою, Й. Міхневич демонструє своє бачення виходу з даної ситуації. Його не задовольняє відповідь німецького філософа, що «...буття і свідомість, річ і ідея – це два полюси одного центру і тому в своєму безумовному початку вони є тотожними» (Міхневич, 1850: 31).

У який же спосіб, на думку Й. Міхневича, здійснюється одухотворення природи і зняття її ворожос-

ті та відчуження? У зв'язку із цим вважаємо за необхідне звернути особливу увагу на ідею, яку проголошує Й. Міхневич і яка є центральною у творчості М. Федорова, – це ідею оживлення мертвої речовини, зокрема ідею воскресіння тіл предків.

Ідея воскресіння у плоті не полишала Й. Міхневича протягом усього його життя, що зовсім не дивує, беручи до уваги його віддане служіння духовно-православній традиції. Зокрема, аналізуючи світогляд давніх греків, мислитель підкреслював, що «людина була для себе незрозумілою загадкою. Не говорячи про тих, хто зводили її в клас речей матеріальних, утворюючи й саму душу її з тієї ж грубої матерії, з якої складено її тіло, то перетворювали її на чистий дух, визнаючи тіло людини чимось неприродним і випадковим: навіть ті із філософів, які вірно розуміли подвійну природу людини, лише наполовину розуміли поєднання в людині обох початків – духовного і матеріального. Справжнє поєднання душі й тіла для них, здавалося, ніколи і ні в якому вигляді нездійсненим після болючого розривання в хвилини смерті. Переселення душі в інші тіла вони уявляли можливим; а от про нове поєднання тієї ж душі з тим же тілом ніхто й не думав» (Міхневич, 1839: 151). Академічний учитель Й. Міхневича по КДА професор філософії І. Скворцов в останніх нотатках свого щоденника також писав суголосні М. Федорову думки: «Треба думати, що тіла наші не зникають, хоча й змішуються з елементами, з тілами тварин та рослин. У який спосіб? Має бути таке безсмертне насіння в тілі нашому, така внутрішня одежина душі, з яким вона відходить із тіла. Це насіння поверне з області стихій властиві їй такі частини, хоча й не всі ті, які до того склали тіло тієї чи іншої людини. Сила животворяща передасть душі і її внутрішньому або ближчому оточенню, а потім і всьому складу, вилученому із стихій. Отже, мертво буде просякнуте силою безсмертя» (Скворцов, 1864: 486). У своєму щоденнику ці роздуми І. Скворцов записав у 1861 р.

У цьому ж контексті хотілося б підкреслити ще один дуже цікавий факт. Безпосереднім керівником Й. Міхневича по роботі в Одеському і Київському навчальних округах був М. Пирогов, який за його власним заповітом був забальзамованим, а його тіло досьогдні, тобто майже 140 років по тому, перебуває у мавзолеї в садибі с. Вишня під Вінницею. Розмірковуючи у руслі ортодоксального догмату воскресіння у плоті, Й. Міхневич під цим кутом зору вимушений розглядати й більш загальні питання, зокрема питання про одухотворення й оживлення природи. Повернемося ж знову до роботи Й. Міхневича про філософію Ф. Шеллінга, де він звертає увагу на роздуми Ф. Шеллінга щодо упорядкованості природи всезагальним початком і розмірковує про сутність всезагального: «Це загальне, як початок усіх частковостей, діє безперестанку, перетворюючи на живі істоти землю, повітря і воду, але це оживлення, яке має свою власну поезію, чи існує, чи видозмінює елементи матерії, чи повністю перетворює їх» (Міхневич, 1850: 30). Згідно з Ф. Шеллінгом, видозміна речовини є дією самої природи, але Й. Міхневич, дотримуючись християнської традиції, доповнює Ф. Шеллінга, стверджуючи,

що ці перетворення вимагають творця. Причому під творцем він розуміє як Бога, так і Його подобу, тобто людину. І далі Й. Міхневич схиляється до думки, що «спільне» або Бог як джерело одухотворення природи реалізується завдяки справам окремих людей і саме в цьому й полягає одухотворяюча і воскрешаюча сила природи.

У М. Федорова «спільне» виступає засобом подолання відчуження, але останній розглядає його як спільна справа людей, які виконують своє призначення, яке їм дається Христом – воскресіння і вознесіння. Це справа вчених і невчених, теоретиків і практиків. Мета всезагального воскресіння – «...може бути досягнута не «знищенням» речової сторони світобудови, не применшенням її ресурсів, а об'єднанням і досконалим розвитком не в процесі несвободної еволюції, а у свободному і вольовому процесі регуляції істот розумних і моральних, які працюють разом заради спільної справи» (Федоров, 1995: 182). Така спільна справа є можливою лише після подолання «небратського» стану сучасного суспільства, яке має змінитися завдяки досягненню єдності з минулими поколіннями, тобто завдяки воскресінню предків.

Хотілося б підкреслити ще одну ідею Й. Міхневича про позитивне спрямування людської діяльності. Як побачимо далі, ця ідея виявилася суголосною роздумам талановитого ліцеїста. Адже звучала вона на фоні тотального російського нігілізму, що особливо рясно розповсюдився у 50-70 х рр. XIX ст. Відраза щодо нього, яка була притаманна як Й. Міхневичу, так і М. Федорову, безсумнівно зближувала їхні погляди, сприяла ідейному співпадінню їхніх ідей.

Нігілістична позиція – це позиція жорсткого заперечення, проповіді руйнування заради самого руйнування, висміювання всього, що є святим для кожної освіченої людини. Так, принаймні, тлумачиться це явище широким загалом тих часів. Проте нігілістична позиція має засадами і досить вагомими метафізичні, зокрема, темпоральні підстави. Нігілізм – це інфікованість людини демоном «ніщо», яке приходить із майбутнього, спрямовує її на жорстке заперечення теперішнього наявного стану речей. Нігілізм – це переважна орієнтованість на майбутнє, це – знецінення сущого, а ще більше – минулого. Відомо, що концепція М. Федорова жорстко спрямована проти нігілізму. Не сприймав його і Й. Міхневич як представник філософського теїзму, для якого минуле є святим.

Середина XIX ст. породила цілу плеяду російських нігілістів, до яких відносять М. Бакуніна, П. Лаврова, М. Чернишевського та інших. Бісовщина (демонізм) нігілізму, яскраво зображений Ф. Достоєвським у його романі «Біси», має свої історичні корені в епосі європейського Відродження, коли домінуючими рисами епохи став ігровий стиль життя, прагнення до оригінальності, пріоритет самозбереження, індивідуалізм та егоїзм. Є ще один із аспектів, який також генерує з епохи Ренесансу. Це – культ молодості, культ домінування дітей над батьками, молодих над старими. Згадаймо відомий роман І. Тургенєва «Батьки і діти», герой якого – юний Базаров стверджує про те, що в теперішні часи корисніше за все заперечувати.

Цілковита спрямованість нігілізму в майбутнє, яка знецінювала не лише теперішнє, але й минуле, уособлене в традиції, в надбаннях предків, в історичній пам'яті, в міфі, зрештою – в зневажливому ставленні до батьків, стала домінуючою в нігілізмі з його егоїзмом, культом руйнації і тотальним запереченням минулого. Зрозуміло, що антропологічна позиція Й. Міхневича не могла не протистояти нігілізмові. Як випускник Київської духовної академії, вихований на ідеях Східної і Західної патристики з її поважним ставленням до принципу темпоральної цілісності людської душі, яка поєднує всі часові модули (минуле, теперішнє й майбутнє), Й. Міхневич засуджував односторонній прогресизм. Аналогічні спрямування знаходимо і у М. Федорова, який взагалі вважав, що минуле варте найпильнішої уваги не лише як предмет вивчення, але й як предмет діяльного відтворення всього зруйнованого й оживлення всіх, хто у минулому був убитий злостью природою, частиною якої є людина.

Обговорення

М. Федоров протягом наступних 30 років письмово не викладав своїх поглядів і лише на прохання Ф. Достоєвського після 1878 р. почав прописувати свою систему, але при цьому залишив без відповіді питання часового проміжку зародження своєї філософської системи – філософії Спільної Справи. У цьому відношенні певне світло проливають лише його естетичні і філософські фрагменти, написані ним у кінці життя, тобто після 1900 р. У нас ці фрагменти викликають особливу зацікавленість, тому що вони, по-перше, проливають деяке світло на ті ідеї, які сам М. Федоров вважав вихідними началами свого вчення, і, по-друге, на той проміжок часу, коли ці ідеї могли виникнути (Федоров, 1982: 623-637).

Зокрема, у фрагменті дев'ятому мова йде про основоположну ідею подолання суперечності між егоїзмом і альтруїзмом, п'ятдесятдворічний ювілей якої М. Федоров відзначав у 1903 р. «Розв'язання антиномії егоїзму (тих, хто вбиває) і альтруїзму (тих, кого вбивають) є можливим лише за умови повернення життя першим другими, тобто воскресінням останніх.

П'ятдесят два роки виповнилося з часу народження цієї думки, плану, який, – пише М. Федоров, – мені здавався і здається найбільш величним і одночасно найбільш простим, природним, не надуманим, а самою природою народженим! Думка, що через нас, через розумні істоти, природа досягне повноти самосвідомості і самоуправління, відтворить усе нею розтрощене і знищене своєю сліпотою і тим самим виконає волю Бога, стаючи Його подобою, творця свого – чи може бути ця думка не природною?!» (Федоров, 1982: 633-634).

У нас не викликає сумніву, що вищенаведена ідея проекту М. Федорова є досить відомою і не викликає додаткових коментарів, але звернемо увагу на деякі обставини її виникнення. М. Федоров у восьмому фрагменті писав, що ця ідея осяяла його восени 1851 р., тобто ще до виходу у світ автобіографічної повісті Л. Толстого «Дитинство» (вийшла з друку у 1852 р.). В останній були наявні думки Л. Толстого, суголосні настроям тодішнього ліцеїста М. Федорова (Федоров, 1982: 632). Рік появи вище-

згаданої ідеї оцінювався М. Федоровим серед усіх інших років його життя як «найменш несприятливий» (Федоров, 1982: 634). Але одночасно цей же рік, продовжує М. Федоров, був для усіх, хто хоч трохи був знайомий з обставинами його життя, – «найбільш несприятливим» (Федоров, 1982: 634). Якими ж були ці трагічні обставини життя ліцеїста М. Федорова?

З одного боку, цей рік був «найменш несприятливий» для духовних знахідок майбутнього мислителя. Він успішно закінчив другий курс і став студентом третього курсу ліцею, показав блискучі здібності, переосмислив багато ідей, які були суголосними його юнацьким переживанням.

Чому ж цей рік одночасно став і «найменш сприятливим»? Яке відношення мали до нього ідея антиномії вбивчого егоїзму і безсилового альтруїзму, про який писав М. Федоров у вищезгаданому фрагменті?

На основі ретельної пошукової архівної роботи протягом десятиліть дослідниця творчої спадщини М. Федорова С. Семенова документально встановила тяжкі обставини життя М. Федорова у той рік (1851). Саме того року помер рідний дядько і попечитель Костянтин Іванович Гагарін – людина доброзичлива і сердечна. Саме він оплачував навчання у Рішельєвському ліцеї М. Федорова та його старшого брата Олександра, який навчався у цьому ж ліцеї на фізико-математичному відділенні. Брати були незаконнонародженими дітьми князя Гагаріна і з дитинства були позбавлені батьківської любові та ласки. Обидва брати були зараховані до купецького прошарку, тобто фактично не були прийняті до княжої родини і отримали прізвище, яке було похідним від імені їхнього хрещеного батька – Федора Карловича Белявського. Дитячі переживання майбутнього автора «філософії Спільної Справи» не відрізнялись особливою райдужністю, скоріше навпаки: «З дитячих років, – писав М. Федоров, – збереглися у мене три спомини: бачив я чорний, пречорний хліб, яким (говорили при мені) харчувалися селяни в якийсь, мабуть, голодний рік. Чув я з дитинства пояснення війни (на моє запитання про неї), яке привело мене у страшне здивування: на війні люди стріляють один в одного, і, нарешті, дізнався я про те, що є нерідні, тобто чужі, і про те, що найрідніші – є нерідними, а чужими» (цит. за: Семенова, 1990: 20).

Напевно, вбивчий егоїзм родичів, та й загалом людей, з дитинства глибоко відбився в дитячій душі майбутнього мислителя. Світлим променем на темному фоні тотального егоїзму був лише його дядько К. Гагарін, без сумніву, людина альтруїстична. Останній фінансував навчання рідних братів у ліцеї. І от наступив 1851 рік... Костянтин Іванович помирає і брати втрачають матеріальну підтримку. Вони вимушені залишити ліцей. Ця втрата настільки збентежила юнацьку душу М. Федорова, що він на все подальше життя перейнявся ідеєю воскресіння предків, навіяною лекціями з філософії професора Й. Міхневича.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, маємо всі підстави стверджувати, що антропологічні, натурфілософські і гносеологічні погляди Й. Міхневича могли бути продуктивними щодо індукування головних принципів Проекту Спільної Справи М. Федорова. Можна

стверджувати також факт наявності у поглядах двох мислителів безсумнівної змістовної спорідненості. Звичайно, для того щоб категорично стверджувати існування прямого впливу Й. Міхневича на формування доктрини М. Федорова, треба відшукати у текстах останнього прямі визнання його наявності, як це має місце у роботах В. Соловйова щодо духовного впливу на останнього його вчителя П. Юркевича. Проте поки такого прямого визнання у Федорівських працях ми не знайшли. Тому, за великим рахунком, наші роздуми лишаються вельми гіпотетичними. Сподіваємося на їх підтвердження, хоча й спростування у науці – є теж не менш позитивним результатом, ніж підтвердження.

Список літератури

1. Волинка. Г. І. До проблеми витоків російського космізму / Г. І. Волинка, Н. Г. Мозгова // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. – 2007. – № 1 (5). – С. 12-16.
2. Волинка Г. І. Об идейных совпадениях лекций И. Михневича и сочинений Н. Федорова / Г. И. Волинка, Н. Г. Мозгова // «Служитель духа вечной памяти». Николай Федорович Федоров (к 180-летию со дня рождения). Сборник научных статей в 2-х частях. Ч. 2. / Российская гос. Библиотека. – М.: Пашков дом, 2010. – С. 54-64.
3. Зеньковский В. В. История русской философии. В двух томах / В. В. Зеньковский // Ростов-на-Дону, 1999. – Т. 2. – 540 с.
4. Кожевников В. А. Опыт изложения учения Н. Ф. Федорова по изданным и неизданным произведениям, переписке и личным беседам / В. А. Кожевников. – М.: Мысль, 2004. – 576 с. Див.: Михневич Иосиф Григорьевич (некролог) // Киевская старина, 1885. – № 12. – С. 757-765.
5. Михневич И. Г. Задача философии // И. Г. Михневич // Журнал Министерства народного просвещения. – 1842. – Ч. 34. – С. 67-86.
6. Михневич И. Г. Исторический обзор 40-летия Ришельевского лицея с 1817 по 1857 год / И. Г. Михневич. – Одесса: В типографии Л. Нитчк., 1857. – 200 с.
7. Михневич И. Г. О достоинстве философии, ее действительном бытии, содержании и частях / И. Г. Михневич // Журнал Министерства народного просвещения. – Ч. 25. – С. 111-131.
8. Михневич И. Г. Об успехах греческих философов в теоретическом и практическом отношении / И. Г. Михневич // Журнал Министерства народного просвещения. – Ч. 24. – С. 129-166.
9. Михневич И. Г. Опыт постепенного развития главных действий мышления, как руководство для первоначального преподавания логики / И. Г. Михневич. – Одесса: В городской типографии, 1847. – II, 116 с.
10. Михневич И. Г. Опыт простого изложения системы Шеллинга, рассматриваемой в связи с системами других германских философов. Речь, читанная на торжественном собрании Ришельевского лицея по случаю окончания 1849-1850 академического года / И. Г. Михневич. – Одесса: В типографии Л. Нитчк., 1850. – 55 с.
11. Семенова С. Г. Николай Федоров. Творчество жизни / С. Г. Семенова. – М.: Советский писатель, 1990. – 384 с.
12. Семенова С. Г. Н. Ф. Федоров и его философское наследие / С. Г. Семенова // Федоров Н. Ф. Сочинения. – М.: Мысль, 1982. – С. 3-16.
13. Семенова С. Г. Философ будущего века: Николай Федоров / С. Г. Семенова. – М.: Пашков дом, 2004. – 584 с.
14. Скворцов И. М., протоиерей. Дневник / И. М. Скворцов, протоиерей // Труды КДА. – 1864. – Кн. 4. – С. 465-486.
15. Русский космизм: Антология философской мысли. – М.: Педагогика-Пресс, 1993. – 368 с.
16. Федоров Н. Ф. О философии В. Соловьева / Н. Ф. Соловьев // Собрание сочинений в 4-х тт. – М.: Издательская группа «Прогресс». – 1995. – Т. II. – 544 с.
17. Див.: Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Київ.: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. – 230 с.

18. Pucko Z. The meaning of suffering in P. Teilhard de Chardin's vision of the universe / Z. Pucko // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. – 2007. – № 1(5). – С. 116-118.

19. Zalta Edward (Editor). The Stanford Encyclopedia of Philosophy // plato. Stanford.edu.contents.html

References

1. Volynka, H. I., Mozghova, N. H. (2007). Do problem vytkov rosijjskogo kosmizmu [To the problem of the origins of Russian cosmism] / H. I. Volynka, N. H. Mozghova // Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology Collection of scientific works. No. 1 (5), 12-16.

2. Volynka, H. I., Mozghova, N. H. (2010). Ob idejnyh sovpadeniyah lektsyj I. Mihnevicha i sochinenij N. Fyodorova [On ideological coincidences of lectures by I. Mikhnevich and works by N. Fedorov] / H. I. Volynka, N. H. Mozghova // "Servant of the Spirit of Eternal Memory". Nikolai Fiodorovich Fiodorov (to the 180th anniversary of his birth). Collection of scientific articles in 2 parts. Part 2 / Russian state library. Moscow: Pashkov House, 54-64.

3. Zenkovsky, V. V. (1999). Istoriia russkoj filosofii [History of Russian Philosophy. In two volumes] / V. V. Zenkovsky. Rostov-on-Don, T.2, 540.

4. Kozhevnikov, V. A. (2004). Opyt izlozheniia ucheniia N. F. Fiodorova po izdannym i neizdannym proizvedeniam, perepiske i lichnym besedam [Experience in presenting N. F. Fedorov's teaching by published and unpublished works, correspondence and personal interviews] / V. A. Kozhevnikov. Moscow: Mysl, 576. See: Mikhnevich Iosif Grigorievich (obituary) // Kievan olden, No. 12, 757-765.

5. Mikhnevich, I. G. (1842). Zadacha filosofii [The task of philosophy] // I. G. Mikhnevich // Journal of the Ministry of Public Education. P. 34, 67-86.

6. Mikhnevich, I. G. (1857). Istoricheskiy obzor 40-letia Rishelievskogo litseia s 1817 po 1857 god [Historical review of the 40th anniversary of the Richelieu Lyceum from 1817 to 1857] / I. G. Mikhnevich, Odessa: In L. Nitchl. printing house, 200.

7. Mikhnevich, I. G. O dostoinstve filosofii, eio dejstvitelnom bytii, sodержanii i chastiah [About the dignity of philosophy, its actual being, content and parts] / I. G. Mikhnevich // Journal of the Ministry of Public Education. P. 25, 111-131.

8. Mikhnevich, I. G. Ob uspehah grecheskih filosofov v teoreticheskom i prakticheskom otnosheniiakh [On the progress of Greek philosophers in theoretical and practical relations] /

I. G. Mikhnevich // Journal of the Ministry of Public Education. P. 24, 129-166.

9. Mikhnevich, I. G. (1847). Opyt postepennoho razvitiia glavnyh dejstvij myshleniia, kak rukovodstvo dlia pervonachalnogo prepodavaniia logiki [The experience of the gradual development of the main actions of thinking, as a guide for the initial teaching of logic] / I. G. Mikhnevich. Odessa: In the city printing house, P. II, 116.

10. Mikhnevich, I. G. (1850). Opyt prostogo izlozheniia sistemy Shellinga, rassmatrivaemoj v sviazi s sistemami drugih germanskih filosofov [The experience of a simple exposition of the Schelling system considered in connection with the systems of other German philosophers. Speech, made at the solemn meeting of the Richelieu Lyceum on the occasion of the end of 1849-1850 academic year] / I. G. Mikhnevich. Odessa: In L. Nitchl. printing house, 55.

11. Semenova, S. G. (1990). Nikolai Fiodorov. Tvorchestvo zhyzni [Nikolai Fedorov. Creativity of life]. Moscow: Soviet writer, 384.

12. Semenova, S. G. (1982). N.F. Fiodorov i ego filosofskoe nasledie [N. F. Fedorov and his philosophical heritage] / S. G. Semenova // Fedorov N. F. Compositions. Moscow: Mysl, 3-16.

13. Semenova, S. G. (2004). Filosof budushchego veka: Nikolai Fiodorov [The philosopher of the future century: Nikolai Fedorov] / S. G. Semenova. Moscow: Pashkov House, 584.

14. Skvortsov, I. M., Archpriest. (1864). Dnevnik [Diary] / I. M. Skvortsov, Archpriest // KDA Proceedings. Book 4, 465-486.

15. Russkij kosmizm (1993). [Russian Cosmism: Anthology of Philosophical Thought]. Moscow: Pedagogics-Press, 368.

16. Fedorov, N. F. (1995). O filosofii V. Soloviova [About V. Solovoyov's philosophy] / N. F. Soloviev // Collection of works in 4 V. Moscow: Publishing Group "Progress". V. II, 544.

17. See: Chyzhevskiy D. (1992). Narisy z istorii filosofii na Ukraini [Essays on the history of philosophy in Ukraine] / D. Chyzhevskiy. Kyiv: Publishing House "Orj" at the "Kobza" UUU, 230.

18. Pucko, Z. (2007). The meaning of suffering in P. Teilhard de Chardin's vision of the universe [The meaning of suffering in P. Teilhard de Chardin's vision of the universe] / Z. Pucko // Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology Collection of scientific works. No. 1 (5), 116-118.

19. Zalta, Edward (Editor). The Stanford Encyclopedia of Philosophy [The Stanford Encyclopedia of Philosophy] // Plato. Stanford.edu.contents.html.

Н. Г. Мозговая

РИШЕЛЬЕВСКИЕ ПЕРЕКРЕСТКИ ФИЛОСОФИИ КОСМИЗМА

Статья посвящена исследованию одного из наименее изученных периодов жизни Николая Федоровича Федорова (1829-1903) – одного из основателей философии космизма, а именно его обучению в Ришельевском лицее (г. Одесса), где в эти же годы преподавал философию профессор Иосиф Григорьевич Михневич (1809-1885). Центральной проблемой статьи является теоретический поиск истоков русского космизма путем теоретической реконструкции философских взглядов Н. Федорова и его учителя по учебе в Ришельевском лицее И. Михневича. Показано, что антропологические натурфилософские и гносеологические взгляды последнего могли быть продуктивными относительно индуктирования принципов Проекта Общего Дела Н. Федорова.

Ключевые слова: философия космизма, философия Общего Дела, эгоизм, альтруизм, воскресение во плоти.

N. Mozghova

RICHELIEU CROSSROADS OF THE PHILOSOPHY OF COSMISM

Introduction. The article is devoted to studying one of the least known life periods of one of the founders of the philosophy of cosmism – Mykola Fedorovych Fedorov (1829-1903) – at the Richelieu Lyceum (city of Odessa). **The aim** of the study is to clarify the ideological coincidence of the main provisions of M. Fedorov's "Philosophy of the Common Cause" and philosophy lectures of Y. Mikhnevych delivering in the Richelieu Lyceum in 1849-1851. **The tasks** are: to analyze the main ideas of M. Fedorov's "Philosophy of the Common Cause" and reveal the ideological preferences of a representative of the spiritual and academic philosophy Y. Mikhnevych, and then to unveil the ideological coincidences of the main provisions of M. Fedorov's project and the lectures of Y. Mikhnevych, thus substantiating the fact of the influences of philosophers of Kyiv school of spiritual and academic philosophy of the XIX century on the formation of the concept of Russian cosmism.

Research methods. In the process of the study hermeneutic method – for explaining and interpreting the authentic texts of M. Fedorov and Y. Mikhnevich; method of historiographical analysis – for systematization of primary sources and scientific literature devoted to "Philosophy of the Common Cause" of M. Fedorov and the philosophical and anthropological concept of Y. Mikhnevych; comparative-historical method – for identification socio-historical conditions which the philosophical views of both thinkers were formed in; comparative analysis – for comparing philosophical preferences of M. Fedorov and Y. Mikhnevych; method of textual analysis – for the study of the context the philosophical heritage of both thinkers has been studied – were used. **Research results.** To categorically assert the existence of the direct influence of Y. Mikhnevych on the formation of M. Fedorov's doctrine, one should find the direct recognition of this influence in the texts of the latter. However, we have not yet found such a direct recognition of influence in Fedorov's works. Therefore, our reflections are still hypothetical. We hope for their confirmation, although refutation in science is also no less positive than proof. **Conclusions.** The author has every reason to assert that the anthropological, natural philosophical and epistemological views of Y. Mikhnevych could be productive in terms of inducing the main principles of M. Fedorov's Project of the Common Cause. It can also be asserted that the views of both thinkers are of indisputable content affinity.

Key words: philosophy of cosmism, philosophy of the Common Cause, selfishness, altruism, resurrection in the flesh.